

ՄԱՐԳԱՅԱՆ ՏԻԳՐԱՆ

(ՀԱԻ)

ԱՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՂ «ՄԱՀՐԻԵՆ» ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Մահրիեն (մեհրիե مهریه) ժամանակակից Իրանում ամուսնական հարաբերություններում դեռևս արդիական է և խիստ կարևոր դերակատարություն ունի:

Մահրիեն, լինելով Ղուրանով և իսլամական շարիաթով հաստատված նորմ, ոչ բոլոր իսլամադավան ժողովուրդների մոտ է լայն կիրառություն ունեցել: Որոշ իսլամադավան ժողովուրդների ամուսնական համակարգում մահրիեին զուգահեռ կամ նույնիսկ միայն, առաց մահրիեի, տարածված է/եր կալիմը: Վերջինս հայտնի էր և որոշ չափով դեռևս պահպանվել է բաշկիրների¹, ղազախների², նողայների³, թյուրքալեզու⁴ այլ ժողովուրդների մոտ:

Մահրիե (արաբերեն մահր) բառն ունի սեմական ծագում և, ըստ Հ.Աճառյանի, առաջացել է (mhr) արմատից, նշանակում է «մի կին գնել»⁵: Մահրիե՝ մեհրիե (مهریه) բառի պարսկերեն բացատրությունը, ըստ Դեհխոդայի բացատրական բառարանի, նշանակում է «Այն, ինչ կտա փեսան հարսին ամուսնության համար/դիմաց»⁶: Աշոտ Սուրիապյանն իր «Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարանում»⁷ գլխագնի

¹ Տե՛ս Башкирская свадьба. <http://www.bashculture.ru/archives/28>.

² Տե՛ս Дзуцев Х. В. Монография «Эволюция осетинской семьи и межсемейных отношений». <http://www.nocss.ru/projects/18/mon.php>.

³ Տե՛ս Гаджиева С.И. Очерки истории семьи и брака у ногайцев в XIX - нач. XX вв., Москва, 1979.

⁴ Տե՛ս Максуди СадриАрсал Тюркская история и право <http://xacitarxan.narod.ru/sma/p27.htm>.

⁵ Աճառեան Հր., Հայերէն արմատական բառարան, Երևան, 1926:

<http://www.nayiri.com/imagedDictionary/Browser.jsp?dictionaryId=7&query=%D5%B4%D5%A1%D5%B0%D6%80>.

⁶ Տե՛ս Դեհխոդայի բառարանի էլեկտրոնային տարբերակում:

<http://www.loghatnaameh.org/dehkhodasearchresult-fa.html?searchtype=3&word=2YXZh9ix24zZh%2bKAjw%3d%3d>.

⁷ Տե՛ս Սուրիապյան Ա., Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն, Երևան, 1967:

հումանիշ է նշում նաև փրկագինը և մահը, սակայն հողվածում ցույց ենք տալու, որ թե՛ «կալիմը», թե՛ հայ ազգագրագետների կողմից շրջանավոր գլխագինը չեն կարող համեմատվել մահրի կամ մահրիեի (մեհրիե) հետ:

Հայերի ավանդական մշակույթում տարածված գլխագինը (կաթնագինը), ծծագինը⁸, որը մեկնաբանվել է նաև որպես առ և տուր⁹, այսինքն՝ աղջկա (ապագա կնոջ, հարսի) համար վճարվող խորհրդանշական գին, այլ իմաստ ունի, քան իրանական մահրիեն: Ըստ Խ. Սամվելյանի՝ դեռևս հին Հայաստանում գոյություն է ունեցել գնամբ ամուսնություն, որի արդյունքում տղայի տոհմից աղջկա տոհմին փրկանք էին տալիս, որպեսզի ծածկվի-փոխհատուցվի աղջկա ընտանեկան համայնքի կողմից աղջկա հեռանալով պատճառվող վնասը¹⁰: Ղուրանով և իսլամական շարիաթով հաստատված և Իրանում դեռևս խիստ կարևորվող մահրիեն որևէ աղերս չունի «առևտրի», որևէ վնաս փոխհատուցելու և/կամ առհասարակ ամուսնացող և ընտանիքից/համայնքից հեռացող աղջկա ընտանիքի/համայնքի հետագա նյութական խնդիրների հետ:

Իրանը, ինչպես գիտենք, իսլամադավան երկիր է (99.39 % մահմեդական)¹¹, իսկ պետական կառուցվածքով այն այսօր համարվում է աշխարհի եզակի թեոկրատական երկրներից, հետևաբար այնտեղ քաղաքացիական օրենքներն ավելի շատ ազդված են կրոնական նորմերից: Ընտանիքին, ամուսնությանը, սեռերի փոխհարաբերություններին վերաբերող Քաղաքացիական օրենսգրքի հողվածներն ուսումնասիրելով, ակհայտորեն տեսնում ենք, որ դրանք ամբողջովին հիմնված են գլխավորապես Շարիաթի, տեղական սովորույթների, և ամենագլխավորը՝ Ղուրանի վրա:

<http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=25&pageNumber=146>

⁸ Տե՛ս Լիսիցյան Ս., Ջանգեզուրի հայերը, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատ., Երևան, 1969, էջ 188:

⁹ Տե՛ս Харатьян З.В., Берущие и дающие (армянские обозначения брачной пары в фолькорно-этнографическом контексте), Историко-этнографические исследования по фольклору, сост. Петрухин В.Я., Москва, 1994, с. 257-266.

¹⁰ Տե՛ս Սամուելյան Խ., Հին Հայաստանի կուլտուրան, «Արմֆան»-ի հրատ., 3-րդ հատ., Երևան, 1941, էջ 111:

¹¹ Տե՛ս Statistical Center of Iran, 2011 General Census Selected Results, 2012, p. 26.

Հողվածում որպես սկզբնաղբյուր առանձնացրել ենք հատկապես մահմեդականների սուրբ գիրք Ղուրանը, որում համակարգված կերպով ներկայացվում է մահրիեի կիրառությունը, պայմանները:

Ղուրանում նշվում է, որ «կանայք սեփականություն չեն, և Ձեզ չի թույլատրվում ստանալ կանանց առանց իրենց ցանկության և մահրիեի: Նրանց հանդեպ արդարացի եղե՛ք և մի՛ պահանջեք, որ նրանք ձեզ հատկացնեն նախաամուսնական նվերի՝ մահրիեի մի մասը, որ դուք տվել եք, և այն սեփականության մի մասը, որ դուք եք նրանց նվիրել: Սակայն, եթե նրանք ինչ-որ ակնհայտ նողկալի արարք կամ մեղք են գործել, այդ դեպքում դուք կարող եք ներկայացնել ձեր պահանջները կամ հարաբերությունները խզելու դեպքում կարող եք վերցնել ձեր նվիրածի մի մասը¹²: Մահրիեն ձեզ վրա դրված ամուսնական պարտքն է: Մեղք չէ, եթե դուք համաձայնության գաք. կինը համաձայնվում է ավելի քիչ մահրիեի կամ տղամարդը համաձայնվում է ավելացնել այն»¹³: «Ամուսինը մահրիեի վրա իրավունք չունի: Եվ եթե կինը իր բարի կամքով գիշում է ամուսնուն մահրիեի մի մասը, ապա նա կարող է այն օգտագործել որպես ընտանիքի բարօրությանն ուղղված մաքուր գումար»¹⁴:

Իրանի տարածքում դարեր շարունակ գոյություն ունեցող մեհրիեն (^{۴۲۴۴}) մի գումար է, կամ՝ նյութական արժեք ունեցող իր, գույք, որն ամուսինը վճարում է կամ պարտավորվում է հետագայում վճարել իր կնոջը (այլ ոչ թե նրա ընտանիքին) սեռական հարաբերություններ ունենալու հիման վրա կամ, կարելի է ասել, նրա հետ սեռական հարաբերությունների իրավունքի համար: Միայն կինն է (և ոչ թե նրա ընտանիքը) լիազորված ստանալու իրեն հասանելիք մահրիեն: Սովորաբար մահրիեի մի մասը նախապես է վճարվում: Որոշ դեպքերում կինը լիազորված է հրաժարվել իր ամուսնու հետ սեռական հարաբերությունից մինչև մահրիեի մի մասի ստանալը¹⁵:

Մահրիեն կարող է լինել կամ չլինել տնտեսապես նշանակալի, բայց այն միշտ օրինական է ու միշտ կարևոր: Մահրիեն ոչ թե ինչ-որ բանի գին է, այլ ամուսնական բանաձևի և սեռական հարաբերությունների հետ միասին օրինական ամուսնական կապը հաստատող արարողակարգի մաս, կարելի է ասել՝ ամուսնական կապը հաստատող

¹² Տե՛ս Ղուրան 4:19:

¹³ Տե՛ս Ղուրան 4:24:

¹⁴ Տե՛ս Ղուրան 4:4:

¹⁵ Տե՛ս Civil Code of IRI, Art. 1085.

գործընթացի սկզբի գրավական: Իրանում բոլոր ամուսությունների համար հատուկ ամուսնական պայմանագիր է կնքվում, և մահրիեն պետք է ընդգրկվի և վավերացված լինի ամուսնական պայմանագրում: Առանց մահրիեի հիշատակման պայմանագիրն անվավեր է: Պայմանագիրն անվավեր չճանաչելու դեպքում մահրիեն հաշվարկվում է ըստ կնոջ հասարակական դիրքի և անհատական որակների (mahr al-mithal), որոնք նույնպես սովորական հատկանիշներ են մահրիեն պայմանագրի մեջ ընդգրկելու համար (mahr al-musamma)¹⁶: Կնոջ հասարակական դիրքի հաշվարկի հիմք հանդիսանում են նրա ծնողների (խնամակալների) նյութական հնարավորությունները, եկամուտը, կնոջ անձնական որակները՝ կրթությունը և այլն, միով բանիվ՝ կյանքի այն որակները, որ կինն ունի մինչև ամուսնանալը:

Մահրիեի չափը որոշվում է ապագա ամուսինների (ոչ թե նրանց ծնողների կամ խնամակալների) համաձայնությամբ և նշվում է ամուսնության բանաձևում. «Ես ամուսնանում եմ քեզ հետ, (գումարի չափն է նշվում)» կամ «Ես ամուսնանում եմ քեզ հետ՝ իմ գլխավոր, (որոշակի գումարով)»¹⁷: Եթե գումարը նշված չէ պայմանագրում, պայմանագիրը մնում է վավեր, իսկ գումարը որոշվում է փոխհամաձայնությամբ կամ օրենքներով:

Քանի որ մահրիեն, ներառված լինելով քաղաքացիական իրավունքի մեջ, կրոնի տեսանկյունից նույնպես համարվում է կարևոր հարց, թե՛ քաղաքացիական օրենսգրքի աշխարհիկ վերլուծաբանների, թե՛ Իրանում մեծ հեղինակություն ունեցող կրոնական առաջնորդների և տեսաբանների միջև մահրիեի մեկնաբանությունների հարցում որոշ բանավեճ կա:

Խնդրո առարկա է հատկապես մահրիեի չափը և նրա վճարման ընթացակարգը: Քանի որ մահրիեն ժամանակակից Իրանում ամուսնացող զույգերի համար կարևորագույն խնդիր է, այն անշուշտ նկատելիորեն ազդում է թե՛ նախաամուսնական, թե՛ ետամուսնական հարաբերությունների վրա: Իրանի որոշ հետազոտողների կարծիքով մահրիեի պատճառով, օրինակ, բարձրանում է ամուսնական տարիքը:

Մահրիեի չափի մեծության մասին Իրանի հոգևոր առաջնորդ Այյաթոլլա Սեյեդ Խամենեին կարծիք է հայտնել, որ չնայած մահրիեի

¹⁶ St' u Sen McGlin, Family Law in Iran, An essay prepared under the supervision of Leon Buskens for the paper on 'Islamic Family Law' at the University of Leiden, the Netherlands, in the 2000-2001 academic year. (Version 20), p. 49.

¹⁷ Նույն տեղում:

չափի մեծությունը փոխադարձ համաձայնությամբ է լինում, սակայն իսլամը կողմնակից է ցածր մահրիեի¹⁸: Այլաթուլա Միսթանին նույնպես գտնում է, որ չնայած բարձր մահրիեին գույգերի իրավունքն է, սակայն իր կարծիքով դա այդքան էլ ճիշտ չէ¹⁹: Նույն մոտեցումն ունի նաև Այլաթուլա Արդիլին: Նա գտնում է, որ իսլամի շարիաթի տեսանկյունից որևէ սահմանափակում չկա մահրիեի մեծության վերաբերյալ, սակայն կրոնի մեջ ընդունված է «որքան քիչ, այդքան լավ» սկզբունքը հղում անելով Սուհամմադ մարգարեին, ով ասել է, որ ամենահաջողված կանայք նրանք են, ում մահրիեին ցածր է²⁰:

Քննարկումը ներառում է նաև մահրիեին վճարելու ընթացակարգերը: Սովորաբար փոխադարձ համաձայնությամբ մի մասը տրվում է ամուսնանալու պահին, մյուս մասը՝ աստիճանաբար, համատեղ կյանքի ընթացքում: Կինը յուրաքանչյուր պահի կարող է պահանջել և ստանալ իրեն հասանելիք մահրիեին: Բնականաբար երբեմն, եթե ոչ հաճախ, համատեղ կյանքի ընթացքում միշտ չէ, որ մահրիեի մնացած մասը կնոջը տրվում է ըստ նրան անհրաժեշտ ժամանակի: Լինում են դեպքեր, երբ կանայք կամավոր հրաժարվում են իրենց մահրիեից, քանի որ հույս չունեն, թե երբևէ այն կստանան: Այդ պատճառով լայն տարածում է ստացել հետևյալ թևավոր խոսքը. «Ո՞վ է մահրիեին տվել և ո՞վ է ստացել» (چه کسی مهریه را داده و چه کسی گرفته), ինչը նշանակում է, որ պայմանագրով վավերացված մահրիեին կինը չի ստացել:

Այլաթուլա Սոքհանին գտնում է, որ իրականում մահրիեին ստանալը միայն կնոջ ցանկությամբ չի պայմանավորված, այլ պետք է սկզբից ծանրութեթև անել խնդիրը, ապա, եթե կինն ուժ ունի, համապատասխան ձևով կստանա²¹: Այլաթուլա Շիրազին վիճարկում է. «Ո՞վ է մահրիեին տվել և ո՞վ է ստացել» խոսքի իրավունքը, քանզի մահրիեին գրանցված է ամուսնական պայմանագրի մեջ, և ամուսինը մինչև վերջ պարտավոր է այն տալ²²:

¹⁸ St' u پاسخ مراجع تقلید درباره مهریه, <http://www.niksalehi.com/din-andishe/archives/190944.php>.

¹⁹ St' u پاسخ چند تن از آیات عظام به پرسش درباره مهریه, <http://www.humanrights-iran.ir/news-29515.aspx>.

²⁰ St' u پاسخ چند تن از آیات عظام به پرسش درباره مهریه, <http://www.humanrights-iran.ir/news-29515.aspx>.

²¹ St' u پاسخ مراجع تقلید درباره مهریه, <http://www.niksalehi.com/din-andishe/archives/190944.php>.

²² St' u مخالفت امام جمعه شیراز با مهریه کم, <http://ghanawehnews.persianblog.ir/post/25/>.

Երբեմն կնքվող ամուսնական պայմանագրում մահրիեն նախապայման ունի: Օրինակ՝ մեկը սահմանում է ցածր մահրիե այնքան ժամանակ, մինչև կնոջից չպահանջվի թողնել իր ծննդավայրը, իսկ բարձր մահրիեի դեպքում կնոջից հետագայում կպահանջվի տեղափոխվել մեկ այլ բնակավայր:

Մահրիեի առաջացրած խնդիրների քննարկումները ժամանակակից Իրանում թափացել են նաև հանրային տիրույթ:

Հանրայնացման օրինակներից կարելի է համարել իրանական շատ ֆիլմեր, որտեղ պատկերավոր ներկայացվում են մահրիեի «սակարկման», պայմանավորվածության և հետագայում ներընտանեկան հարաբերություններում խաղացած դերակատարության խնդիրները: Այդպիսի ֆիլմերից մեկն է իրանական արտադրության «Հայրիշխանություն» (փեդար սալար) բազմասերիանոց ֆիլմը²³, որը հարուստ ազգագրական նյութ է պարունակում՝ ներկայացնելով 20-րդ դարի վերջին տասնամյակների թեհրանյան առօրյան, բարքերը, ընտանեկան հարաբերությունները: Ֆիլմում ներկայացված է նահապետական մի ընտանիքի պատմություն և նրա հետ անմիջական հորիզոնական ազգակցական կապ ունեցող այլ ընտանիքներ: Ընտանիքի գլուխ կանգնած է գերդաստանի հայրը՝ իր «անսասան» իշխանությամբ: Որպես մահրիե՝ նշվում է նաև «զրո կիլոմետր վարած մեքենա», սակայն ամուսնությունից հետո նորահարսը հրաժարվում է ապրել ընտանիքի մյուս անդամների հետ միասին նույն ընդհանուր, բայց առանձնացված մուտքերով տանը: Ընտանիքի հայրը որոշում է զրկել նրան մահրիեի մաս կազմող մեքենայից, որը բախվում է հարսի բողոքին, քանզի մահրիեն պատկանում է միմիայն նրան, այն նշված է ամուսնական պայմանագրում, և միայն նա իրավունք ունի տնօրինել իրեն պատկանող գույքը:

Թեհրանում հրատարակվող «Համշահրի» օրաթերթը մահրիեի չափի վերաբերյալ հանրային կարծիքի ուսումնասիրության նպատակով 2010 թ. փետրվարի 9-ին (19 Բահման, 1389 թ.) անցկացրել է հեռախոսային հարցում 600 հոգու շրջանակում, որոնցից 50%-ը եղել է կին, մյուս 50%-ը՝ տղամարդ: Հարցվածների 44%-ը կարծել է, որ մահրիեի մեծ չափը պատճառ չի կարող հանդիսանալ ամուսնության տա-

²³ St' u پدربسالار Pedar Salar,

https://www.youtube.com/watch?v=tLT2IFRGvpc&list=PLChTv0ceKRqoQjh1mDCVC0mKJn_oVm7xA.

րիքի բարձրացման համար: 97%-ը դեմ է եղել բարձր մահրիեի: 43%-ը համաձայն է բարձր մահրիեի՝ որպես երաշխիք հարատև ամուսնության: 61%-ը դեմ է բարձր մահրիեի, քանզի այն երջակության երաշխիք չի հանդիսանում: 59%-ը ոսկեդրամը (սեքքե) համարել է վճարման լավագույն միջոցը: 30%-ը համարում է, որ մահրիեի չափը պետք է համապատասխանի իրական հնարավորությանը: 71%-ը կարծում է, որ չպետք է մահրիեն վճարել հարսանիքի ժամանակ: 93%-ը կարծում է, որ բարձր մահրիեն հաջող ամուսնության երաշխիք չէ: 50%-ը կարծում է, որ բարձր մահրիեի պատճառը անվստահությունն է, իսկ 70%-ը դեմ է այն կարծիքին, թե «Ո՞վ է մահրիեն տվել և ո՞վ է վերցրել»²⁴:

Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում գոյություն չունի ամուսնական պայմանագրի հստակ ձև: Այնտեղ կարող է ընդգրկվել ցանկացած կետ, որն իր բնույթով սուր հակասություններ չունի երկրում գործող կրոնական և քաղաքացիական օրենքների հետ: Հավանաբար դա է պատճառը, որ մինչ այսօր մահրիեի չափը սահմանափակող որևէ օրենք գոյություն չունի, թեև ժամանակ առ ժամանակ երկրի օրենսդիր մարմնում՝ մեջլիսում, քննարկվում է դրա չափը սահմանափակող օրենքների անհրաժեշտության հարցը: Պատճառն այն է, որ երիտասարդներն ամուսնական պայմանագիրը կնքելու ժամանակ խոստանում են մահրիեի մի չափ, որը հետագայում չեն կարողանում վճարել: Այժմ հատկապես Թեհրանում ընդունված է որպես մահրիե տալ ոսկեդրամ (սեքքե): Վերջին ժամանակներում հատկապես նորաձև է որպես մահրիե խոստանալ և կնքել հարսնացուի ծնվելու տարեթվին համապատասխանող ոսկեդրամ: Օրինակ՝ աղջիկը ծնվել է 1365 թ. (Հիջրայի տարեթվով) և տղան իբրև թե ի նշան իր սիրո՝ խոստանում է այդքան ոսկեդրամ: 1 ոսկեդրամի քաշը 8.8 գրամ է, այսինքն՝ տվյալ դեպքում ամբողջը կազմում է մոտ 12 կգ ոսկի:

Պետությունը ցանկանում է կարգավորել մահրիեի չափը, քանի որ այն տղամարդու կողմից չվճարվելու դեպքում նրան բանտարկություն է սպառնում: Վերջին տարիներին դատապարտվածների մեջ մեծ թիվ են կազմում մահրիեի և կանանց աջակցության համար չվճարելու պատճառով դատապարտված տղամարդիկ: Պետությունն այդ միջամտությունը ցանկանում է կատարել փոխզիջման ձևով, այսինքն՝ սահմանել մի չափ, որը պարտադիր պետք է վճարվի տղամարդու կողմից,

²⁴ St' u مهریه از مردم تهران درباره مهریه نظرسنجی تلفنی از مردم تهران درباره مهریه, <http://www.hamshahritraining.ir/news-3181.aspx>

իսկ դրանից ավել խոստացածը չվճարելու դեպքում քրեական պատասխանատվության չի ենթարկվի:

Մինչև իսլամական հեղափոխությունը կնքված ամուսնության պայմանագրերն այն ընտանիքների կողմից, ովքեր իրենց ժամանակակից էին համարում, նույնպես կարող էին նվազագույն ձևական մահրիե ունենալ, քանի որ մահրիեն համարվում էր հին սովորույթներից մնացած մաս: Սակայն մինչ իսլամական հեղափոխությունը ամուսնալուծության նկատմամբ ամուսնու միակողմանի, ինքնակամ իրավունքը սահմանափակ էր, և կանայք ավելի մեծ իրավունքներ ունեին, ուստի կիր պակաս էր վտանգված առանց նյութական միջոցների մնալու, ինչի հետևանքով կնոջ համար անվտանգությունն ապահովելու հարցում պակաս էր շեշտվում մահրիեի կիրառության անհրաժեշտությունը²⁵: 1979 թ. իսլամական հեղափոխությունից հետո, մինչ հեղափոխությունն առանց մահրիեի ամուսնացած ընտանիքների ամուսնալուծությունների դեպքում գովելի էր համարվում որպես մահրիե սահմանել ինչ-որ խորհրդանշական գումար կամ հաճախ՝ Ղուրան, քանի որ այդ ամուսնալուծությունների դեպքում կնոջ իրավունքը «չվճարված մահրիեի նկատմամբ» փաստացի արժեք չունի:

Եթե մահրիեն օրինապես վավերականացված չէ, այն ամուսնական պայմանագիրը անվավեր չի դարձնում²⁶: Զույգի առաջնային միտումը ամուսնանալն է, երեխաներ ունենալն ու մեծացնելը, իսկ մահրիեն երկրորդական հարց է: Միևնույն պատճառով ամուսնությունը վավեր է, եթե ոչ մի մահրիե չի սահմանվել: Եթե համաձայնեցված մահրիեն անվավեր է, բայց ամուսնական առաջին սեռական հարաբերությունը տեղի է ունեցել, կինը լիազորված է ստանալ «մահրիեի համարժեքը»: Եթե ամուսնական առաջին սեռական հարաբերությունը տեղի չի ունեցել և ամուսնալուծությամբ կամ կողմերից մեկի մահով ընդհատվել է, ոչ մի մահրիե չի վճարվում²⁷: Եթե պարզվի, որ համաձայնեցված առարկան գոյություն չունի (օրինակ՝ տունը այրվել է), կամ այն ունի այլ արժեք, քան կողմերը համաձայնեցրել են, ապա մահրիեն

²⁵ St' u Mir-Hosseini Z., Marriage on trial: a study of Islamic family law: Iran and Morocco compared. London [etc.], Tauris, 1993, p. 75.

²⁶ St' u Hassan E., L'institution juridique du mahr (dot) en droit musulman durite chiite, Thesis, Lausanne: Risold, 1933, p. 16.

²⁷ St' u Emamy H., L'institution juridique du mahr (dot) en droit musulman durite chiite, Thesis, Lausanne: Risold, 1933, p. 36, Civil Code of IRI, Art. 1088.

դրամապես հավասար է լինում այն արժեքին, ինչը նախապես համաձայնեցված է եղել:

ՔՕ Հոդված 1087-ը թույլ է տալիս այն հնարավորությունը, որ մահրիեն կարող է նշված չլինել պայմանագրի մեջ, և նույնիսկ պայմանագրում կարող է նշվել, որ ոչ մի մահրիե կարող է չլինել: Երկու դեպքում էլ կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ կարող են որոշել մահրիեի մասին ամուսնությունից հետո, բայց այդ համաձայնությունը պետք է լինի մինչև ամուսնական առաջին սեռական հարաբերությունը: Եթե նրանք այդպես չեն վարվում, և ամուսնական առաջին սեռական հարաբերությունը տեղի է ունեցել, կինն իրավունք ունի «մահրիեի համարժեքին»՝ համաձայն հոդված 1093-ի, կամ «խելամիտ մահրիեի»՝ համաձայն հոդված 1100-ի:

Նույնիսկ, եթե ամուսինը մահանա մինչև մահրիեն վճարելը, նրա թողած ժառանգությունից առաջինը վճարվում է կնոջ մահրիեն:

Վերը ասվեց, որ Իրանի ժամանակակից ընտանեկան հարաբերություններում մահրիեն ոչ միայն պահպանել է իր արդիականությունը, այլև իսլամական հեղափոխությունից հետո դարձել է ավելի կարևոր: Իսլամական հեղափոխությունից հետո տղամարդը փաստացի միակողմանի կարող է լուծել ամուսնությունը, ուստի ամուսնական պայմանագիրը քննարկելիս ամենամեծ ուշադրությունը դարձվում է մահրիեի չափի վրա. որքան մեծ է մահրիեն, այնքան կինն իրեն ավելի ապահով է զգում:

Չնայած կինը դառնում է մահրիեի սեփականատերը հարսանեկան արարողությունից անմիջապես հետո, նրա ունեցվածքի մի մասը հարաբերական է, իսկ մյուս կեսը ամուսնության առաջին սեռական հարաբերությունից է կախված: Եթե ամուսնությունը ավարտվում է ամուսնալուծությամբ՝ առանց առաջին սեռական հարաբերությունը տեղի ունենալու, կինը իրավունք ունի մահրիեի միայն կեսի վրա և պետք է վերադարձնի հավելյալ գումարը, որ նա ստացել է²⁸:

Կինն իրավունք ունի հրաժարվել առաջին սեռական հարաբերությունից և ամուսնական այլ պարտականություններից մինչև մահրիեն չվճարվի: Այնուամենայնիվ, նա մահրիեն վճարել ստիպելու համար այս իրավունքն օգտագործելու միայն մեկ հնարավորություն ունի, իսկ եթե առաջին սեռական հարաբերությունը տեղի ունեցած

²⁸ St u Civil Code of IRI, Art. 1092.

լինի, նա հետագայում չի կարող մահրիեի վճարման համաձայնության չորոշված մասը հարկադրել իրեն տալ²⁹:

Գործող սովորույթի համաձայն՝ մահրիեն բաժանվում է մասերի, մի մասը վճարվում է անմիջապես, մի մասը՝ ժամանակի ընթացքում, և վերջինը վճարվում է, երբ ամուսնությունն ավարտվում է ամուսնալուծությամբ կամ մահով:

Դատելով չվճարված մահրիեի համար բանտերում գտնվող մարդկանց քանակությունից, իսկապես կարելի է հետևցնել, որ հատկապես քաղաքներում տղամարդիկ հաճախ իրենց իրական հնարավորություններից վեր խոստումներով են ամուսնանում: Մինչդեռ գյուղական միջավայրերում հետազոտություն անցկացրած Ֆրիդլը կարծում է, որ մահրիեն իր մեջ ներառում է իրական հաշիվներ և անհրաժեշտ իրեր, որոնք փաստացի հանձնվում են հարսանիքի ժամանակ³⁰: Սակայն նրա կարծիքը ոչ մասնագիտական է և պարզ չէ, թե ներառված ապրանքները անմիջապես վճարվող մահրիեն է, թե կաթնավճարը (շիր բահար): Ֆրիդլը գրում է, որ աղքատ գյուղացիների շրջանում կնոջ համար գովելի է «ներել» չվճարված հաշիվը, եթե նրա ամուսինը մահվան շեմին է, քանի որ հակառակ դեպքում այն կդառնա չվճարված պարտք և ամուսնու համար հոգևոր բեռ կլինի կյանքից հեռանալուց հետո: Եթե կինը չների մահրիեի պարտքը, ապա, ինչպես ասվեց, մահրիեն պետք է վճարվի հանգուցյալի ունեցվածքից:

Քաղաքացիական օրենսգիրքը նույնպես թույլ է տալիս մահրիեն բաժանել մասերի և վճարել ժամանակի ընթացքում³¹: Եթե պայմանագիրը չի ընդգծում գումարը և ժամանակը, անհետաձգելի վճարումը ընդունվում է, մինչդեռ Իմամ Խոմեյնին ասում է, որ կինը կարող է հրաժարվել սեռական հարաբերություններից, մինչև որ չստանա մահրիեն³²:

Մահրիեից բացի փեսացուի ընտանիքը հարսանիքի կամ ամուսնությունը նշող այլ արարողության դեպքում սովորաբար հարսնացուին

²⁹ St' u Civil Code of IRI, Art. 1085, 1086.

³⁰ St' u Friedl E., *Women of Deh Koh: lives in an Iranian village*, Washington [etc.], Smithsonian Institution Press, 1989, Friedl, Erika, *Children of Deh Koh: young life in an Iranian village*, Syracuse University Press (NY), 1997.

³¹ St' u Civil Code of IRI, Art. 1083

³² St' u Khomeini, Ayatollah Sayyed Ruhollah Mousavi. *A Clarification of Questions: an unabridged translation of Resaleh towzih al-masael*. Translated from the Persian by J. Borujerdi. Boulder, CO, Westview Press, 1984. 2420.

տալիս է մատանի, ոսկեղեն և հագուստ, մի գույգ հայելի և մոմակալներ: Վերջիններս օգտագործվում են արարողության ժամանակ որպես զարդարանքներ: Ոսկեղենը, հագուստը, ամուսնական մատանին, հայելին և մոմակալները սովորաբար չեն գրվում պայմանագրի մեջ և մահրիեի մաս չեն համարվում³³: Սա բխում է սովորությանից իրավունքից և քաղաքացիական օրենսգրքով չի կարգավորվում, ինչպես չի կարգավորվում նաև կաթնագինը:

Իրանում լայն տարածում ունեցող *ժամանակավոր ամուսնության* ժամանակ նույնպես կնքվում և հաստատվում է ամուսնական պայմանագիր, որի մեջ, ըստ իս, կարևոր երկու կետ է ընդգրկված. առաջին՝ ամուսնության ժամանակը, այսինքն թե որքան ժամանակ են գույգերը համարվում ամուսիններ, և երկրորդ՝ թե այդ ամուսնության դիմաց որքան գումար՝ մահրիե, պետք է տղամարդը վճարի կնոջը: Սակայն առկա է մի նրբություն. ըստ շարիաթի, մահրիեն ենթակա չէ պարտադիր վճարման, եթե կինը չի պահանջում, տղամարդը կարող է չվճարել, բայց երբ կինը պահանջի, ապա տղամարդը պարտավոր է այն վճարել ամբողջությամբ³⁴:

Ուշագրավ է, որ Ղուրանի դրույթներով կարգավորվող մահրիեի սովորույթը այսքան հետևողական և լայնորեն տարածված է հատկապես Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում: Կարելի է ասել, որ Իրանում այն դարձել է նաև ժողովրդական սովորությանից իրավունքի նորմ և, ինչպես ասվեց, իսլամական հեղափոխությունից հետո ներառվել է քաղաքացիական օրենսգրքում: Սա կարևոր է թվում վավերացել, քանզի ֆունդամենտալ իսլամի երկրում այն զգալիորեն ապահովում է կնոջ նյութական որոշ անկախություն: Մրան հակառակ կնոջ ինքնությունությունը սահմանափակող իսլամադավան շատ ժողովուրդների մոտ ոչ միայն կնոջ նյութական անկախությանը նպաստող ամուսնական որևէ իրական պարտավորություն չկա, այլև մինչ այժմ որոշ չափով պահպանվել են գլխագնի տարբեր տեսակներ, օրինակ՝ Կովկասում, Միջին Ասիայում, Աֆղանստանի փուշտունների մոտ և այլն: Գլխագինը վճարվում է հարսնացուի ընտանիքին, և ինքը՝ հարսնացուն կամ ապագա կինը, որևէ իրավուք չունի դրա նկատմամբ: Ավելին, գլխագինը

³³ St' u Mir-Hosseini, Z., Marriage on trial: a study of Islamic family law: Iran and Morocco compared. London [etc.], Tauris, 1993, p. 74.

³⁴ St' u <http://portal.anhar.ir/contentview.php?export=print&ID=15111> احکام عقد موقت،

փաստացի նվազեցնում է նորաստեղծ ընտանիքի նյութական հնարավորությունները:

Այսօր, Սաուդյան Արաբիայում ևս առկա է մահրիեի գաղափարը, որը հիմնականում գումարի տեսքով վճարվում է կնոջն ամուսնու կողմից, չնայած որոշ գույգեր հրաժարվում են մահրիեից՝ սահմանելով միայն որոշակի խորհրդանշական գումար՝ ամուսնական պայմանագիրը վավերացնելու համար անհրաժեշտ իրավական պահանջները բավարարելու նպատակով³⁵:

Իմ կողմից 2010-2012 թթ. ԻԻՀ մայրաքաղաք Թեհրանում անցկացված դաշտային ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ իզական սեռի ներկայացուցիչները ցանկանում են, որ մահրիեի համակարգը պահպանվի, իսկ տղամարդկանց գրեթե կեսը այն համարում է ավելորդ ծախս: Ուսումնասիրությունն անցկացվել է Թեհրանի տարբեր հատվածներում, սոցիալական տարբեր խավերի շրջանում:

Կրթությունն ստացած և ֆինանսապես ապահով կանանց մեծ մասը ձգտում է ավելի ցածր մահրիեի, այն պայմանով, որ այն նախապես վճարվի, այլ ոչ թե հետագայում և կարևորություն են տալիս ամուսնական պայմանագրի մեջ իրենց համար ավելի կարևոր նոր կետերի ավելացմանը: Տարածում են ստանում պայմանագրի այն ձևերը, որոնցում կնոջ համար ապահովվում են կեցության, ինքնությունության և վաստակելու ավելի մեծ իրավունքներ ու հնարավորություններ: Մասնավորապես ներառվում են հետևյալ կետերը.

- աշխատանքի իրավունք,
- ուսման իրավունք,
- ազատ տեղաշարժման, այդ թվում նաև երկրից դուրս գալու իրավունք,
- համատեղ կյանքի ընթացքում ձեռք բերված գույքի հանդեպ հավասար իրավունքներ,
- երեխաների հանդեպ, անկախ տարիքից հավասար դաստիարակման և պատկանելիության իրավունք,
- բազմակնության սահմանափակում, այսինքն՝ տղամարդն ամուսնական պայմանագրով պարտավորվում է այլ կին չունենալ և մինչև այդ պայմանագրի չեղյալ հայտարարվելը կամ

³⁵ St' u Cultural Homogeneity and Values. <http://countrystudies.us/saudi-arabia/21.htm>.

ամուսնալուծությունը իրավունք չունի այլ կնոջ հետ ամուսնանալ:

Ամուսնական պայմանագիրը ստորագրվում է նաև վկաների կողմից, վավերացվում է ամուսնության գրասենյակում և ամբողջովին դառնում է իրավական փաստաթուղթ: Ամուսնական պայմանագրում նոր կետերի ի հայտ գալը որոշակի ազատություն է տալիս կնոջը և մահրիեն որպես միակ երաշխիք, այս դեպքում կորցնում է իր նախկին դերակատարությունը:

Այսպիսով, իրանական իսլամական հասարակությունը Ղուրանի տված հնարավորությունների սահմաններում յուրովի լուծել է իրավագուրկ կնոջ նյութական ինքնուրույնության հարցը և ներկա փուլում այդ լուծումն ավելի ու ավելի է արդիականանում:

SARGSYAN TIGRAN

(IAE)

MARITAL RELATIONSHIPS REGULATING "MAHR" IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN

Mahr (مهریه) is still modern and has very important role in marital relationships in Iran. Being a norm approved by Koran and Islamic Sharia, it had a wide application not for all the Islamic people.

Mahr, which has existed in the area of Iran for centuries, is an amount or a thing, property having a material value, which is paid or is obliged to be paid to the wife (and not to her family) by the husband in future on the basis of having sexual relations or as it may be said for the right of having sexual relations with her. Only woman (and not her family) is authorized to receive her due mahr.

The country tries to regulate the size of mahr, as in case of not being paid the husband is threatened to be imprisoned.

Within the limits of possibilities given by Koran, Iranian Islamic society has solved the issue of material independence of a woman deprived of rights and at present that solution is becoming more and more vital.